

УДК 378(100):303.446

Володимира Федина-Дармохвал

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

У статті ми розглядаємо аспекти світової інтеграції та міжнародної співпраці в історичному та регіональному ракурсах; порівнюємо особливості вищої освіти у країнах Європи та Близького Сходу на прикладі Туреччини; аналізуємо питання автономії університетів, академічну незалежність, процесуальні аспекти вибору ректора вищого навчального закладу та джерела фінансування. Історичний екскурс у різні системи освіти демонструє різноманітні університетські реформи та закони про вищу освіту, що служили для оптимізації навчального процесу у вищій школі.

Ключові слова: *приватні та державні університети, академічна незалежність, фінансування, закони про вищу освіту, країни Європи, Туреччина, світова інтеграція.*

In this article we consider aspects of world integration and international cooperation in historical and regional perspectives; compare the peculiarities of higher education in the countries of Europe and the Middle East on the example of Turkey.

We compare in this article the peculiarities of high education in the historical and regional aspects in Europe and Turkey. We analyze university autonomy, academical independence, procedure aspects of rector's election and the financial sources of the universities.

Historical excursion in the various educational systems demonstrates variety of the university reforms and high education laws, which were used for the optimization of the educational process in the high school.

University, as an enterprise, began its existence in the Middle Ages. However, in our days, precisely in the XXI st century it acquires the center of transaction from the center of pedagogical members to the students' center, which is adapting the worlds' quick changes and providing opportunities for career development.

Key words: *academical independence, financing, private and state universities, high education laws, European countries, Turkey, world integration.*

В умовах світової інтеграції й посилення взаємодії країн важливим для сучасних педагогічних досліджень є питання поглиблення міжнародної співпраці, вивчення й запровадження досвіду закладів вищої освіти і наукових установ у міжнародному освітньому просторі.

Питання, які пов'язані з проблемами історії, філософії і теорії вищої освіти в Україні та за кордоном, досліджували Н. Абашкіна, Н. Авшенюк, В. Андрущенко, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Кудіна, Н. Ничкало, В. Огнев'юк, Л. Пуховська, П. Саух, О. Сухомлинська, Ж. Таланова та ін.; порівняльно-педагогічні дослідження, присвячені питанням розвитку систем вищої освіти досліджували О. Антонова, Т. Десятов, Н. Корсунська, А. Сбруєва, Н. Сейко; теоретичні основи розвитку системи освіти Туреччини вивчали І. Доромаджі, Х. Ез, К. Цейковича, А. Газізова, С. Усманова.

Мета статті – розглянути в концептуальному та історичному огляді особливості вищої освіти в питаннях автономії університетів, академічній незалежності, джерел фінансування та керівного складу установ вищої освіти, порівнюючи досвід європейських країн з країною Близького Сходу – Туреччиною.

Основними завданнями університетів є впровадження дослідницької діяльності, передача інформації новим поколінням та загалом відповідати потребам суспільства. Університетська освіта передбачає не лише забезпечення студентства новою інформацією. Вона повинна навчати нове покоління креативно мислити, досліджувати нові аспекти різних галузей, і, що не менш важливо, крокувати в ногу із запитамі суспільства.

Турецька система вищої освіти має свою давню історію. В Османський період засновувалися установи вищої освіти. У 1933 році відбулася університетська реформа, а 1946, 1960, 1973 і 1981 роки вважаються роками прийняття законів про вищу освіту. Ці закони були затверджені Конституцією 1961 і 1982 років [4, с. 63]. Базова вища освіта у Туреччині була доступною для більшості верств населення. Форми організації вищої освіти епохи універсальних студентських стандартів аж ніяк не співпадають з відповідними формами у сьогоднішній Туреччині. Квота студентів, які бажали навчатися в університетах, була доволі велика. У вказаний період університетських реформ почали серйозно ставитися до встановлення балансу між попитом і пропозицією. Питання системи вступу до університетів здійснювала організація YÖK – Yüksek Öğretim Kurumu (Установа Вищої освіти) [5, с. 24], яка координувала названі аспекти вищої освіти. Ця установа здійснювала якісний та кількісний аналіз ситуації стосовно кількості осіб, які навчалися в університетах. Організація YÖK – Yüksek Öğretim Kurumu (Установа Вищої освіти) забезпечувала міжфакультетський баланс, оскільки і в цьому питанні на той час існувала певна нерівномірність. Тогочасні навчальні університетські програми Туреччини не відповідали світовим освітнім стандартам. Спостерігалось таке явище, як неякісна освіта самого викладацького складу. Викладачі не володіли достатніми педагогічними вміннями, їх не заохочували отримувати комплексну педагогічну освіту.

На Європейському континенті питання вищої освіти вирішувало Міністерство освіти. Наприклад, у Англії університетами керувала Рада

Опікунів, в Ірландії, Данії та Англії ректори переважно призначалися не з професорсько-викладацького складу університету. У Австрії та Голландії ректора призначали тільки з людей, яких пропонували ззовні, а от у Швеції – уряд призначав. У Туреччині питання керівництва вищою освітою були представлені у Конституції та потребували правового впорядкування. А от в Німеччині, Франції, Швеції, Бельгії, Данії, Голландії у Конституції питання про вищу освіту не піднімалося [3, с. 46]. Що стосується Туреччини, то тут вимагали впорядкування 2447 законів, які безпосередньо стосувалися вищої освіти. Необхідно було збільшити кількість університетів та розширити академічну незалежність вищих навчальних закладів. Слід було оновити положення стосовно вибору ректора. Його мала призначати Рада Опікунів. Цій же Раді ректор згодом звітував про свою діяльність. Така Рада мала створюватися при кожному університеті, а от правила функціонування для всіх Рад визначав меджліс – Türkiye Büyük Millet Meclisi. Він же, як зазначалося вище, призначав ректора та вибирав педагогічні кадри з відповідно підготовлених та освічених людей. Рада Опікунів вибирала з трьох запропонованих меджлісом претендентів на посаду ректора, одного і представляла цю кандидатуру на розгляд президенту YÖK. Після узгодження з цією організацією вищої освіти відповідна особа призначалася на посаду ректора.

Студенти, які отримували освіту в ліцеї, відповідно до навчального плану, повинні були здати іспит зрілості, який визначав їх рівень готовності до здобуття вищої освіти. Такі країни як Польща та Китай впродовж останніх 10–15 років у сфері вищої освіти показували дуже хороші результати. В Туреччині відсоток тих, хто навчався збільшився з 5 до 20 % і відповідно до цього зростала конкуренція між університетами, оскільки збільшилася кількість студентів, які бажали здобувати вищу освіту.

У багатьох європейських країнах установи вищої освіти визначали для себе окремі джерела фінансування і таким чином майнова незалежність в установах вищої освіти збільшувалася. У країнах Європи 78 % оплати вищої освіти здійснювали з громадських джерел. Для сприяння розвитку національних університетів варто було впроваджувати технології та мистецтво співробітництва, що значно зміцнило б фінансову незалежність університетів. Під впливом установ вищої освіти та університетів, а також ринку праці, було створено Форум співробітництва Вищої освіти і ринку праці. На цьому форумі було внесено пропозиції щодо професійної освіти в Раді Опікунів та в університетах. Останні відповідно до потреб громадськості і світового ринку праці змушені були затверджувати гнучкі програми. Установи вищої освіти періодично оцінювалися незалежними агенціями якості, що сприяло зміцненню конкурентоздатності навчального закладу. Дослідницькі установи засновувалися з метою дослідження тих питань, що були пов'язані з університетами, тобто з їх функціонуванням у

світовому прогресі, вступною системою та фінансами, а також моніторингом стратегій у вищій освіті. Університети Англії, Австрії, Канади, Голландії, Франції та Німеччини вступили в змагання по вищезазначених критеріях для того, щоб домінувати на світовому ринку. З цією ж метою вони залучають іноземних студентів й в інших країнах відкривають свої філії. Ціллю ж Туреччини було якісно покращити людський капітал і для цього зверталися до сусідніх держав за педагогічними кадрами. Туреччина на глобальному та регіональному рівнях прагнула мати такі вищі навчальні заклади, які б створили гідну конкуренцію світовим університетам. Також ця країна дбала про збільшення кількості стипендіальних іноземних студентів.

В ісламських країнах в X ст. заснували такі найважливіші установи вищої освіти, як Ель-Езгер та у XI ст. медресе Нізаміє. Ця медресе була моделлю для створення нових медресе в ісламському світі. Студенти могли переходити з однієї медресе в іншу, змінювати за бажанням своїх вчителів. Університети ж на Заході, виходячи з ідей поширеної на той час філософії гуманізму, сповідуючи традиції гільдії університетів, дотримувалися більш консервативних поглядів щодо організації процесу навчання у вищій школі. Процес освітнього прогресу в ісламських та західних країнах був різним. У IX ст. був заснований навчальний заклад Бейтул Хікме, де проводилися оригінальні дослідження. У цій академії працювали такі відомі люди, як астроном Яхйя ібн Мансур, перекладач Евкліда та Птолемея – Ель Хаджадж Ібн Матар, засновник алгебри Ель-Харезмі, перекладач і відомий математик Сабіт ібн Кура [5, с. 52].

В період Середньовіччя в університетах Туреччини ввійшли в обіг рівень бакалавра, магістра та доктора філософії. В цей період також закладалися основи професійної освіти [1, с. 82]. У XV та XVI ст. в Італії, Франції, Англії створювалися академії та важливі наукові громадські центри, які з часом були передані університетам. Починаючи з XIX ст. університети стають не лише осередками здобуття знань, але й центрами творчого дослідження, середовищами, де виховуються творчі особистості, які в постійному пошуку чогось нового, особистості, які мають стати рушіями суспільного та наукового прогресу. За моделлю Вільгельма Фон Гумбольда створений Берлінський університет (1810 р.), який став центром як навчання, так і дослідження. Через сотню років в XX ст. в багатьох країнах велика кількість університетів прийшла до цієї моделі. Модерні університети формувалися навколо трьох основних ідей: Кантівське поняття розуму, поняття національної культури Гумбольда і технобюрократичне поняття передового досвіду, який останнім часом заповонив США [2, с. 72]. Відповідно до цих ідей необхідно налагоджувати міжнародні зв'язки, мусять бути викладацька та студентська автономії, слід зміцнювати національну культуру. В цих концепціях університету студенти розглядалися як «клієнти», викладачі – як «постачальники», стосунки

навчання/учіння – як відносини «між продавцем і покупцем за таємною угодою».

Щодо питання академічної свободи, то в таких країнах, як Німеччина, Фінляндія, Румунія, Іспанія та Туреччина вона була закріплена у Конституції. Західні університети враховували право студентського вибору; корегували програми навчального плану відповідно до вимог часу, наукового розвитку, політики держави; в умовах вступу брався до уваги баланс попиту та пропозиції; призначення академічного складу робилося із врахуванням потреб конкретного університету; визначення форм та змісту навчання проходило відповідно до вимог освітньої політики кожної конкретної країни. У Туреччині також була автономія університетів. Вони намагалися забезпечити оновлення технологій, економічну собівартість, підтримку для розширення проєктів, збільшення попиту та пропозиції. Турецький ринок промисловості, виходячи із своїх прагматичних потреб та інтересів підтримував установи вищої освіти. Проте це й же ринок диктував університетам напрям наукових досліджень. Звичайно, вищі навчальні заклади приймали економічну та фінансову підтримки. Це дозволяло науковцям робити дослідження, відкриття, рухатися в прогресивному руслі. Але в той же час це доволі таки відчутно обмежувало академічну незалежність університетів. Наприклад, фармацевтична галузь без підтримки для профілактики та лікування захворювань не могла досягнути прогресу. Деякі фармацевтичні компанії не затверджують публікації дослідників, відкладають ці публікації, залишають за собою право щось змінювати, виходячи з інтересів компанії. І не завжди такі зміни були на користь прогресу у тій чи іншій галузі. Останні 10–20 років установи вищої освіти стають незалежними від державної підтримки і шукають додаткові шляхи фінансування. Багато держав перейшли до формули складання власного бюджету і це пов'язано з корпоративною продуктивністю. Ці тенденції сприяли збільшенню майнової незалежності і в результаті чого з'явилися нові процедури звітності. Державні ресурси розподіляються між державними установами вищої освіти у європейських країнах, таким чином, що у Франції, Бельгії, Польщі, Литві, Угорщині, Словенії університети фінансуються із державного бюджету. Уряди підтримують пошук установ вищої освіти додаткових джерел фінансування. Для ВНЗ в усьому світі характерна фінансова автономія, їхній зовнішній аудит та інші механізми підзвітності. З погляду держави рівень незалежності університетів є частковим або повним. Формат незалежності університетів можна описати наступним чином: університети – це господарі будівель та засобів навчання, у них є позиковий кредит, використовують бюджет відповідно до власних потреб, створюють зміст курсу та академічну діяльність, визначають зарплату та контингент студентів.

Наприклад, у Туреччині в державних університетах є часткова автономія у академічній діяльності та змісті курсів, у прийомі на роботу та

звільненні академічних кадрів, у визначенні студентського контингенту. На цьому сфера автономії закінчується. А от у приватних університетах Туреччини є повна автономія у сферах позикового кредиту, у використанні бюджету відповідно до власних потреб, у зарплатах та витратах студентів. Часткова автономія полягає в академічній діяльності під час курсів, у призначенні та звільненні кадрів, у підборі контингенту студентів [5, с. 46]. Найбільшу автономію мають університети Польщі, Голландії, Австралії, Англії, Швейцарії та Австрії. Державні університети мають справжню інституційну автономію, яка проявляється у правилах вступу, у виборі контингенту студентів відповідно до світових стандартів. У Туреччині політика не впливає на обмеження автономії університету, це роблять централізовані структури. У державних університетах Туреччини існувала думка, що Установа вищої освіти «YÖK» недостатньо впливала на політику приватних університетів і таким чином автоматично розширювалася автономія останніх. У статті 130 Конституції Туреччини було прописано те, що викладачі та їх помічники є вільними від наукових досліджень і публікацій, тобто вони нічим не зобов'язані університету.

Загалом після Другої Світової війни частка тих, хто здобував вищу освіту збільшилася. Це сталося через економічні та глобальні тенденції, які поширилися спочатку в США, а потім в Європі. У Голландії, Німеччині, Швеції ще 20–30 років тому викладацький склад мав невеликий вплив на формування незалежності університету. Проте згодом ситуація змінюється, а от в Англії та Голландії незалежність університетів знизилася. Оскільки цінність професійного навчання почала зростати, університетам всього світу доводилося будувати тісніші зв'язки з діловим світом і вони почали працювати відповідно до принципу зв'язку навчання з життям. Внаслідок цього зменшилася кількість гуманітарних наук, а зросла технічних. Також як альтернативний варіант відкривалися заочні університети та онлайн освіта. Сьогодні диктує свої вимоги. Зростає випуск продукції різних галузей у світовому масштабі, а це у свою чергу потребує корекції в засадах освітньої політики. Наприклад, у Китаї виробництво суттєво збільшилося, а сировина для виробництва продовжує зменшуватися. Під впливом таких суспільних вимог університети мусять готувати фахівців за новими професіями. Університети Голландії, Франції та Німеччини для того, щоб мати відсоток на ринку, розвивають свої стратегії. В останні роки можна спостерігати тенденції, що ринок освіти розширився. Найважливішою ідеологічною цінністю університетів була національна держава.

В період 1960–1970-х років в багатьох країнах збільшилася кількість установ вищої освіти. В Англії почали відкриватися університет дистанційного навчання, у Франції – університетський технологічний інститут. Можна згадати, для порівняння, і про такі види університетських установ США, як бренд університету, де домінує престижність; є ще загальнодоступні навчальні заклади, які не лише дають вищу освіту мільйонам, але

й шукають перспективну роботу своїм випускникам.

Статистика свідчить, що на сьогоднішній день половина населення нашої планети – це люди віком до 20 років. Велика частка таких осіб проживає в Азії, Африці та Латинській Америці. Світовий прогрес вимагає збільшення кількості людей з вищою освітою. Виходячи з вимог часу була запроваджена дистанційна освіта. Туреччина запровадила заочне навчання у своїх університетах, в Китаї виникає TV – університет, в Індії – національний відкритий університет Індіри Ганді. Ці навчальні заклади вважаються «мега-університетами». Кількість студентів у кожному з них перевищує сто тисяч осіб. У 1980 р. спостерігається еволюція розвитку заочної форми навчання у зв'язку із збільшенням попиту здобуття вищої освіти. З 1982–1983 рр. заочне навчання стартувало в університеті Eskişehir Anadolu. Зараз в Туреччині є 170 університетів, де 47 % навчаються на заочній формі навчання. Якщо порівнювати, то у 1982 році тих, хто навчався на заочному факультеті було 27 тисяч, у 1990 році їх стало 68 тисяч, у 2000 р. – 120 тисяч, у 2012 р. – 200 тисяч студентів. Отож, загалом з 1985 по 2008 рр. кількість кандидатів на здобуття заочної навчання зросла від 25 до 44 %.

Освітня політика Туреччини XXI ст. стала співзвучною із світовими освітніми тенденціями. Університети трансформуються із центрів викладачів до центрів студентства; підтримується плата за навчання приватним сектором; зосереджується увага на безперервному навчанні; покращується підготовка умов для кар'єрного зростання.

Можна стверджувати, що освітня діяльність університетів Туреччини спрямована на вирішення не лише регіональних, а й глобальних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашкіна Н. В. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз / Н. В. Абашкіна. – К: Вибір, 2002. – 322 с.
2. Авшенюк Н. М. Розвиток транснаціональної вищої освіти в контексті глобалізації ринків освітніх послуг / Н. М. Авшенюк // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2011. – № 4. – С. 69–77.
3. Астахова К. В. Глобалізація. Освіта. Виклики часу. Пошук оптимального поєднання / К. В. Астахова // Історико-педагогічні студії : науковий часопис / гол. ред. Н. М. Дем'яненко. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 44–50.
4. Боджолян М. Т. Реформи 20–30-х годов 20 ст. в Османской Империи / М. Т. Боджолян. – Ереван: Изд-во АН Армянской ССР, 1984. – 154 с.
5. Talip Küçükcan ve Bekir S Gür. Türkiyede Yükseköğretim karşılaştırmalı bir analiz. – Ankara 2009. – 240 с.